

Instrumental u hrvatskim srednjovjekovnim pjesmaricama

Fištrek, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:990976>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Ana Fištrek

Instrumental u hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILIZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

ANA FIŠTREK

00090709046

Instrumental u hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni)

Mentorica: dr. sc. Sanja Zubčić

14. rujna 2017., Rijeka

Sadržaj

1. Uvod.....	3
1.1. Metodologija.....	4
1.2. Srednjovjekovno pjesništvo.....	7
1.3. Instrumental.....	11
1.3.1. Instrumental u ishodišnom sustavu.....	12
2. Analiza.....	19
2.1. Imenička sklonidba.....	19
2.1.1. Imenice muškog roda.....	19
2.1.2. Imenice srednjeg roda.....	22
2.1.3. Imenice ženskog roda.....	23
2.2. Pridjevsko-zamjenička sklonidba.....	26
2.2.1. Muški rod.....	26
2.2.2. Srednji rod.....	28
2.2.3. Ženski rod.....	29
3. Zaključak.....	33
4. Sažetak.....	34
5. Ključne riječi.....	35
6. Literatura.....	36

1. Uvod

Tema je mog završnog rada proučavanje instrumentala u hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu. Korpus će mog proučavanja biti ograničen na ciklus *Pasijskih pjesama* koje se nalaze u knjizi Amira Kapetanovića i suradnika *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, te izbor pjesama *Prekomurske pjesmarice I* koju je načinila Olga Šojat i objavila u Forumu XII. *Pasijske* će pjesme predstavljati čakavske realizacije instrumentala, a izbor će pjesma iz *Prekomurske pjesmarice I.* predstavljati kajkavske realizacije instrumentala. Korpus mog proučavanja sastoji se od ukupno dvadeset pjesama, od čega dvanaest pjesama pripada južnom dijelu tj. čakavskom tipu realizacije, a osam pjesama pripada sjevernom dijelu tj. kajkavskom tipu realizacije. Između tih dvaju korpusa očekuju se razlike, ali nisu isključive ni sličnosti. „Najviše sačuvanih vrela pisanih starohrvatskim jezikom (svi hrvatski narodni idiomi koji su se govorili i upotrebljavali u pisanim tekstovima od konca 11. do konca 15. stoljeća) potječe iz kasnoga srednjega vijeka. Hrvatski politički prostor u sutonu srednjovjekovne epohe još je bio određen unijom s Ugarima, stiješnjen rastom Bosne, neprestanom ugrozom s mora (Venecija) i u očekivanju najezde s Istoka (Turci). Na okraju srednjovjekovnoga Zapada malena mediteransko-kontinentalna „kultura“ hrvatske etničke zajednice istodobno je na jedinstven način u Europi komunicirala na tri jezika (crkvenoslavenski, hrvatski, latinski) i na tri pisma (glagoljica, ćirilica, latinica)“.¹ Ovdje je važno spomenuti i polarizaciju o kojoj govori Stjepan Damjanović. Radi se o terminima *starocrkvenoslavenski* i *crkvenoslavenski* u odnosu na termin *hrvatskostaroslavenski*. Razlika je u tome što se prva dva termina koriste za određenje prvih kanonskih tekstova dok se termin *hrvatskocrkvenoslavenski* koristi za tekstove koji su nastali dodirom staroslavenskoga i hrvatskih idioma.

Praslavenski je jezik poznavao: deset vrsta riječi (promjenjive i

¹ Kapetanović Amir, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010. , str XV-XVI.

nepromjenjive), tri roda (muški rod, ženski rod i srednji rod), od kojih je svaki imao dvije deklinacije (nepalatalnu i palatalnu) i tri broja (jednina, množina i dvojina).

U ovom će završnom radu biti riječ o ekscerpiranim instrumentalnih oblicima iz navedenih korpusa. Naglasak će biti stavljen na analizu izabranog korpusa pjesma (imenička i pridjevsko-zamjenička sklonidba). Korpus se sastoji od pjesama koje pripadaju 15. i 16. st. (uz *Parišku pjesmaricu*, 14. stoljeće).

Cilj je ovoga rada analizirati oblike instrumentala u tekstovima istoga žanra s različitom osnovicom i uputiti na njihovo razlikovanje ili jednakost. S obzirom na crkvenoslavenski utjecaj, promatrat će se i eventualni elementi toga jezika u morfologiji instrumentala. Zanimljivo će promatranje biti u imenica ženskog roda gdje očekujemo različite ostvaraje instrumentalnog nastavka.

1.1. Metodologija

Kao što je već rečeno, korpus se sastoji od ciklusa *Pasijskih pjesama* koje predstavljaju južni, uzmorski dio hrvatskog pjesništva i izbor pjesama iz *Prekomurske pjesmarice I.* koja predstavlja kontinentalni dio hrvatskog pjesništva. U korpusu pretežu pjesme nabožne tematike što se može i zaključiti na temelju naziva ciklusa. Iako *Prekomurska pjesmarica I.* sadrži i pjesme svjetovne tematike, a ne samo nabožne tematike.

„Pjesme koje tematiziraju muku Isusovu ili njegovo uskrsnuće čine poseban krug pjesama koje nazivamo pasionskim i uskrsnim. Najstarija je pasionska pjesma među njima *Pisan ot muki Hristovi* koja se nalazi u *Pariškoj pjesmarici* te je i ona podvrgnuta ekscerpiranju instrumentala. Ta je pjesma kao i *Cantilena pro sabatho* jedno od ishodišta srednjovjekovne pasionske drame. Prva se od druge dvije razlikuje po načinu iznošenja građe: neimenovani iskazni

subjekt na početku poziva na razmišljanje o Isusovoj muci, a potom se detaljno i uživiljeno opisuje izmučeno Isusovo tijelo. Pojedine dionice toga opisa osobito naglašavaju imperativi s pomoću kojih se pomaže slušateljstvu da se postupno usredotoči na svaki dio Isusova tijela i tako odagna misli o svjetovnom životu. Stihovi pjesme *Pisan ot muki Hristovi* utkani su u druge pjesme, plačeve i prikazanja, a pjesma je prenošena usmenim putem na Braču do sredine 20. stoljeća.² Posebnoj podskupini ove skupine pripadaju pjesme koje na različite načine tematiziraju Kristovo uskrsnuće. One u srednjovjekovnim rukopisima nisu brojne, a osim jedne iz *Klimantovićeve zbornika I. (Vidla sam čudo velo)*, poznate su još tri koje se nižu jedna u drugom u *Tkonskom zborniku* iz prve četvrtine 16. stoljeća (*Raduj se, vsaki verni, Tri Marije hojahu, Uskrse Isus treti dan*). Te se tri pjesme u *Tkonskom zborniku* tematski nastavljaju na prikazanje Uskrsnutje Isusovo. Metrički nisu jednake, u prvoj i drugoj miješaju se stihovi različita metra (od šesterca do osmerca), a treća je uglavnom pisana pravilnim osmercem. U njima se ističe radost potaknuta Isusovim uskrsnućem.³

Prekomurska se pjesmarica sastoji od pet dijelova od kojih su prva tri dijela ispunjena nabožnim pjesmama, četvrti dio sadrži pjesmu svjetovne tematike (*Cantio de Rakoczio*) te peti dio koji sadrži pjesmu o Sigetu i gdje je nabožna tematika zauzela manji prostor. Upravo iz toga je razloga prihvaćen naziv *Prekomurska pjesmarica* u odnosu na *Cerkvenu pjesmaricu*. Nadalje, ova pjesmarica, zajedno s još dvije pronađene pjesmarice, potvrđuje da je kajkavska poezija postojala i prije same pojave pjesmarice.⁴ Važno je napomenuti da se proučavani korpus ograničava na razdoblje od 14. stoljeća (*Pariška pjesmarica*) pa sve do prve četvrtine 16. stoljeća (*Tkonski zbornik*). Između toga razdoblja smješta se i *Prekomurska pjesmarica I*. Pjesme su zapisivali pojedinci te nije bilo potrebe za utvrđivanjem autorstva, takav je razvoj situacije doveo do

²Kapetanović Amir, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010. , str. XXIV

³Ibid, str. XXVI

⁴Šojat, Olga: *Izbor iz Prekomurske pjesmarice I* u Forum XII. Zagreb 1973. , str. 176

problema jer su navedeni pojedinci prepisivali pojedine pjesme te tako činili pogreške. U srednjemu vijeku nema autora s biografijom i autorskih prava u onom smislu kako ih poimamo otprilike od 18. stoljeća, tekstovi su se slobodno kompilirali, prerađivali i širili u usmenu ili pisanu obliku bez dopuštenja prvotnog sastavljača. Svakim se javnim izvođenjem ili prijepisom tekst iznova rađao i živio dok se mijenjao.⁵ Pisani tragovi hrvatskoga srednjovjekovnoga duhovnoga pjesništva uglavnom su odrazi prenošenja tekstova usmenim putem (bratovština), a ne zapisi nastali iznenadno u nadahnuću srednjovjekovnoga pisca. Materijal za pisanje bio je skup, pismenih ljudi bilo je malo, a umnožavanje rukopisa prepisivanjem trajalo je dugo (tisak se javlja te u drugoj polovini 15. st.). Primarna sredstva za pohranu i prenošenje teksta bila su pamćenje i grlo, a pisana kodifikacija bila je manje važna. Tako proučavatelji ne mogu doći do točne rekonstrukcije pjesme što je bio slučaj s pjesmom o Sigetu iz *Prekomurske pjesmarice*.

Prilikom ekscerpiranja instrumentala iz navedenih pjesmarica, koristila sam se sljedećim označavanjem pjesama; veliko tiskano slovo označuje naziv pjesmarice⁶: A- Pariška pjesmarica, B - Mađarski latinični zbornik, C - Petrisov zbornik, D - Berčićev zbornik br. 5, E - Klimantovićev zbornik I., F - Klimantovićev zbornik II., G - Osorsko-hvarska pjesmarica, H - Tkonski zbornik, malo tiskano slovo označuje početno slovo naslova pjesme i brojevi koji označuju redak pjesme u kojemu je pronađen instrumental. Isti je način primijenjen prilikom ekscerpiranja instrumentala u *Prekomurskoj pjesmarici*. Korištenjem znaka // naglasit ću distinkcije koje postoje između instrumentala čakavske i kajkavske osnovice.

Nakon pronalaženja primjera instrumentala, primjeri će biti podijeljeni u dvije skupine prema tipu sklonidbe pa će u prvu ulaziti imenice i pridjevi

⁵ Kapetanović Amir, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010. , str. XVII

⁶ Budući da se se početna slova pjesmarica ponavljaju, koristila sam preostala slova abecede kako ne bi došlo do zabune te kako bih si omogućila što lakše snalaženje u primjerima.

neodređenoga lika, a u drugu pridjevi, neosobne zamjenice i brojevi koji se sklanjaju po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji. Na temelju će razvrstavanja u skupine biti donesen zaključak o statusu instrumentala u srednjovjekovnom pjesništvu.

1.2. Srednjovjekovno pjesništvo

„Srednji je vijek kao književna epoha određen u potpunosti ustaljenom povijesnom podjelom na stari, srednji i novi vijek. Tako se i stanje srednjovjekovne književnosti određuje uglavnom okvirima povijesne epohe srednjega vijeka, redovito otprilike od polovine, ili od kraja, petog stoljeća, pa do polovine petnaestog stoljeća.“⁷ Budući da se radi o dužem razdoblju, ono se može podijeliti na dva dijela. U prvom dijelu prevladava nabožna tematika i manji utjecaj antičke tradicije dok u drugom dijelu prevladava svjetovna tematika te dolazi do postupnog stvaranja nacionalnih književnosti.

„Dakle, u 15. st. uspostavlja se, slijedom takva razvojnoga smjerenja dvojstvo: s jedne strane rast humanističke (renesansne) visokokultivirane, iznijansirane jezičnoizražajne fature i razvijene versifikacije, a s druge nastavak religiozno-idejne i književno-kulturne tradicije srednjovjekovlja. Na južnom će dijelu hrvatskoga etno-kulturnog područja, u sredinama s latinskim obrednim jezikom od Istre, preko Kvarnera i Primorja do Dubrovnika i Kotora, nastati tako, tijekom 15. stoljeća, brojni misali, brevijari, psaltiri, antifonari, graduali i drugi liturgijski i neliturgijski spisi.“⁸ Na sjeveru je situacija bila drugačija od situacije na jugu.

Ova se epoha često naziva mračnim dobom, a razlog se takva naziva krije u činjenici da je došlo do propasti Zapadnoga Carstva. Takav je način

⁷ Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Zagreb, 2005., str. 147

⁸ Hercigonja, Eduard: *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1994, str 181

razmišljanja o srednjemu vijeku pogrešan. Srednji je vijek epoha u kojoj je došlo do velikoga razvoja pismenosti, a ulogu u tom razvoju imala je crkva. „Crkva kao institucija preuzima i obrazovanje te osobito u samostanima čuva i dalje razvija tradiciju antičke kulture, zatim latinski jezik, koji je međunarodni jezik kulture, i na kraju feudalizam kao osobito društveno uređenje koje određuje cjelokupni način života i državnu organizaciju.“⁹ Sljedeća je bitna karakteristika ta da je srednjovjekovna književnost bila podređena religijskom sustavu toga vremena. Stoga ne čudi da u pjesmaricama pretežu pjesme nabožne tematike. Cilj je autora pjesme bio moralizirati, ali i uputiti osobu koja čita pjesme na *pravi put*.

Hrvati u 7. stoljeću dolaze na posavsko-jadranski prostor s usmenom tradicijom i to razdoblje naziva se agrafijskim razdobljem što znači da su Hrvati bili bez pisma, a tradicija se prenosila usmeno. U prvoj polovici 863. godine dolazi do promjene, a ta promjena je dolazak Konstantina i Metoda u Moravsku. Iste godine dolazi do pokrštavanja Hrvata, ali i razvoja pismenosti. „Konstantin i Metod učinili su za Slavene više no što je Bizant želio u času kad ih je poslao u Moravsku. Umjesto da kao grčki rodoljubi utvrđuju bizantski utjecaj, oni su jačali slavensku samosvijest. Stvorili su Slavenima pismo, napisali prve knjige na njihovu jeziku, uveli taj jezik u javnu upotrebu – prije svega u crkvu.“¹⁰ Nakon procesa pokrštavanja dolazi do razvoja pismenosti i tiskanja knjiga. Pojavljuju se knjige koje se nazivaju *inkunabulama*¹¹, a prvom inkunabulom smatra se *Misal po zakonu Rimskoga dvora* (1483. god.). Zlatnim razdobljem hrvatske glagoljske pismenosti smatra se 14. i 15. stoljeće. Što se tematike tiče, ona je i dalje nabožna. U tom razdoblju javlja se kolektivan strah od *pakla* jer su ljudi vjerovali u to da smo u smrti svi jednaki. Autor je u

⁹ *Ibid*, str. 147

¹⁰ Damjanović, Stjepan: *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*. Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 17

¹¹ Inkunabule su knjige tiskane od 1450. do 1500. godine

srednjovjekovnim tekstovima anonimno te on prepisuje tekstove što znači da on posreduje znanjem kojeg prepisuje.

Standardni stih hrvatskoga srednjovjekovnoga pjesništva je rimovani osmerac. Taj oblik pjesničkoga izraza posve je prevladavao u pučkom duhovnom pjesništvu 15. i 16. stoljeća, a do njegovog postupnog oblikovanja dolazi u 14. stoljeću. „Pri vrstovnoj klasifikaciji pjesama ne pomažu nazivi koje ponekad nalazimo u natpisima iznad pjesama ili na samom njihovom početku (npr. *pesan*, *škvencija*) jer je iz takvih određenja teško rekonstruirati ikakav žanrovski sustav. Budući da gotovo sve pjesme pripadaju religioznom pjesništvu, valjalo bi ih razvrstati. Prilikom razvrstavanja pjesama treba imati na umu prigodu u kojoj se pjesma izvodila tijekom liturgijske godine. Najstariji sloj hrvatskih srednjovjekovnih religioznih pjesama može se tematski razdijeliti na sedam skupina:

1. božićne pjesme
2. pasionske i uskrsne pjesme
3. tijelovske pjesme
4. eshatološke pjesme
5. svetačke pjesme
6. pjesme posvećene Isusu i Bogorodici

blagoslovi puka (pjesme posvećene puku).¹²

„Iako je srednjovjekovnom hrvatskom književnosti dominirao knjiški crkvenoslavenski jezik, ipak je odavno bilo tekstova (osobito neliturgijskih) kojima je osnovicu činio živi narodni govor – čakavsko narječje (npr. *Bašćanska*

¹² Kapetanović, Amir, Malić, Dragica, Štrkalj-Despot, Kristina: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo: Pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010, str. XX-XXII

ploča, Vinodolski zakon, Šibenska molitva i dr.). S nastupom renesanse taj se proces nastavio, pa su se na bazi osnovnih narječja formulirala tri tipa književnog jezika. Tek oko sredine našega stoljeća ustaljuje se trojna dioba jezične baštine srednjeg doba, iskazana terminima: čakavski književni jezik; kajkavski književni jezik; štokavski književni jezik. Ta je dioba postala općeusvojenom. Kriterij za svrstavanje nekoga pisca u pojedini književnojezični tip bilo je narječje koje u djelima tog pisca preteže tj. čini osnovicu (na koju se mogu naslojavati elementi drugih narječja).¹³ Nadalje, Josip Vončina zaključuje da *ovakva mješovitost u jeziku nije kuriozitet već dokaz postupnog razvoja književnog jezika*.¹⁴ Nakon takva razvoja slijedi opadanje crkvenoslavenskih elemenata te dolazi do razvoja narodnog jezika (čakavska, kajkavska i štokavska osnovica), ali ponegdje može biti pronađen i pokoji crkvenoslavenski element.

U odabranom korpusu pretežu pjesme nabožne tematike, ali te pjesme nisu liturgijske. Prema žanrovskom određenju one se svrstavaju u neliturgijske tekstove i shodno tome očekujemo hrvatski crkvenoslavenski jezik s narodnim elementima. Osim neliturgijskih tekstova postoje liturgijski tekstovi koji su pisani hrvatskim crkvenoslavenskim i pravni koji su pisani narodnim jezikom. Analiza navedenog korpusa prikazat će postoje li narodni elementi u pjesmaricama, s obzirom na činjenicu da se radi o neliturgijskim tekstovima koji sadrže nabožnu tematiku.

1.3. Instrumental

„Glavno je značenje instrumentala sredstvo tj. označavanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja. Tomu je značenju blisko i značenje društva, pa instrumental često ima i to značenje (u hrvatskome jeziku to se značenje u pravilu izražava prijedložno-padežnim

¹³ Vončina, Josip: *Jezična baština*, Književni krug, Split, 1988., str. 13

¹⁴ Ibid, str. 14

izrazima s prijedlogom s(a)). Osim toga instrumental često funkcionira kao dalji objekt (npr. Bavi se *glazbom*), kao priložna oznaka, i to najčešće kao priložna oznaka mjesta (npr. Vozi se lijevom *stranom*), vremena (npr. Prima *subotom*) ili načina (npr. Netko se približava *trkom*), te, još češće, kao imenski dio predikata (npr. Imenovan je *predstojnikom*), a može dolaziti i kao nesročni atribut (npr. trgovina *voćem*).¹⁵ Razlikujemo nekoliko „vrsta“ instrumentala, a to su: subjektni instrumental, predikatni instrumental, prostorni instrumental ili prosekutiv, vremenski instrumental, instrumental daljega objekta, instrumental podrijetla ili ablativni instrumental, instrumental osnovne osobine i pridjevski instrumental. Instrumental može doći i s prijedlozima, a to su: *s(a)*, *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među*.

„U indoeuropskom prajeziku jasno su se razlikovala dva značenja instrumentala: instrumental za društvo i instrumental za sredstvo. Nedvojbeno je pak da su značenja sredstva (i to u najužem smislu tzv. *instrumental*) značenje društva (s prijedlogom *s*, tzv. *komitativ ili socijativ*) već u starohrvatskom korpusu daleko najproširenija i najpotvrđenija – može se reći da su upravo prototipna za (staroslavenski) instrumental. Za instrumental u slavenskim jezicima navodi se da može označavati okolnost, vrijeme, mjesto, način, osobinu, poredbu i mjeru.“¹⁶

1.3.1. Instrumental u ishodišnom sustavu

Praindoeuropski jezik poznao je osam padeža, a to su: nominativ, akuzativ, vokativ, genitiv, ablativ, dativ, lokativ i instrumental koji su naslijeđeni iz indoeuropskog jezika. Praindoeuropski jezik poznao je tri roda

¹⁵ Silić, Josip, Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 234

¹⁶ Kapetanović, Amir, Štrkalj Despot, Kristina: *Instrumental u hrvatskim stihovima srednjega vijeka*, Sintaksa padeža: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Drugi sintaktički dani, Osijek, 13.-15. studenoga 2008., str. 103

(muški, ženski i srednji) i tri broja (jednina, množina i dvojina). Imenice ženskog roda sklanjale su se po a-deklinaciji (nepalatalna) i po ja-deklinaciji (palatalna), imenice muškog i srednjeg roda sklanjale su se po o-deklinaciji (nepalatalna) i jo-deklinaciji (palatalna). Osim navedenih glavnih deklinacija u ishodišnom sustavu postojale su i sporedne deklinacije: i-deklinacija, n-deklinacija, u-deklinacija, t-deklinacija, s-deklinacija, v-deklinacija i r-deklinacija. *Imenička* i *pridjevsko-zamjenička* sklonidba dvije su velike grupe po kojima su se sklanjale imenske riječi. *Imenička* sklonidba obuhvaća imenice i neodređene pridjeve, dok *zamjeničko-pridjevsko* obuhvaća određene pridjeve, zamjenice, redne i glavne brojeve od 1 do 4.

a) „*o-osnove* potekle su od indoeuropskih imenica; u indoeuropskom prajeziku tematske su imenice bile u pravilu muškog ili srednjeg roda premda u nekim jezicima postoje iznimke ženskoga roda. Ishodišni je nastavak instrumentala jednine bio -om6 koji je očuvan i danas u standardnome jeziku, ali bez poluglasa koji se izgubio do konca 11. stoljeća. Ishodišni je instrumentalni množinski nastavak bio -y. S obzirom na ujednačavanje o-osnova i jo-osnova, današnji nastavci su -i, -imi, -in, -ima. Imenice srednjeg roda razlikuju se u deklinaciji od imenica muškog roda samo u N A V. Ishodišni su nastavci imenica srednjeg roda identični ishodišnim nastavcima imenica muškog roda. U hrvatskom jeziku je od početka posvjedočen odraz općeslavenskog -om6, dakle istoga nastavka koji dolazi u većini staroslavenskih kanonskih tekstova. U starijim su tekstovima nastavci za D i I mn. i dv. često pomiješani pa se nastavak -i (<-y) pojavljuje u dativu množine. Kašić(1604.) ima u D mn. samo arhaično *golub-om*, ali u I mn. navodi čak 3 oblika, analoške *golub-imi*, *golub-ima* i arhaično *golub-i*.“¹⁷

b) „*jo-osnove* bile su identične deklinacijama o-osnova, ali zbog dalekosežnih promjena u vokalizmu u općeslavenskom je razdoblju od jo-

¹⁷ Matasović, Ranko: *Poredbenopovijesna gramatika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 180-188

osnova nastala specifična „meka“ sklonidba imenica muškoga roda, različita od deklinacije „tvrdih“ o-osnova. U ishodišnom sustavu instrumentalni nastavak u jednini bio je -em6, u množini -i. U hrvatskom je standardnom jeziku podrijetlo novih nastavaka (-ima) ostao kao i kod o-osnova. Kod starijih pisaca ponovno pronalazimo očuvane izvorne nastavke (-i i sl.)“¹⁸

c) „Kada je riječ o *a-osnovama*, bitno je reći da su one većinom bile ženskog roda, iako se u nekim slavenskim jezicima javljaju iznimke muškog roda. I jednine *a-osnova* ima nastavak -ojŕ, u dv. -ama i u mn. -ami. Staroslavenski nastavak -ojŕ preuzet je iz zamjeničke deklinacije. Taj se nastavak morao proširiti razmjerno kasno u općeslavenskome jer u njemu izostaje inače pravilna promjena. U današnjem hrvatskome jeziku s obzirom na različita narječja postoje i različiti ostvaraji instrumentala, pa tako u jednini mogu doći nastavci -u,-o, -ov/-ev, -om/-em, -um/-un, a u množini se mogu ostvariti slijedeći nastavci: -ami,-ama/-am,-an. Razlikovanje u tri množinska padeža (D, L, I) u standardnome jeziku posve je dokinuto tek u 19.st., kao i kod o-osnova.“¹⁹

d) „*ja-osnove* smatraju se podvrstom *a-osnova* te su i one većinom ženskog roda. Ovdje je posebno zanimljiv ostvaraj instrumentala jednine koji se može pratiti u dva smjera. Prvi smjer: ejŕ > eq > ŕ > u/ o/ a i drugi smjer: ejŕ > eq > eŕ > ev i upravo je ovaj smjer vezan uz južniji dio. Ishodišni je nastavak instrumentala množine -ami. U današnjem hrvatskome jeziku postoji različiti ostvaraji koji su povezani s različitim narječjima, a to su: -ami, -am/ -an, -ama. Najarhaičniji je sustav onaj u kojima ne postoji sinkretizam dativa, lokativa, instrumentala, a to se očituje u kajkavskom i čakavskom narječju.“²⁰

e) „*i-osnove* su u indoeuropskome prajeziku mogle biti muškog i ženskog roda, ali bez srednjeg roda. U staroslavenskom je instrumental jednine

¹⁸ Ibid, str. 188-189

¹⁹ Ibid, str. 189-193

²⁰ Ibid, str. 195-196

postao analogijom prema zamjenicama. Imenice muškog roda imaju nastavak -m6, taj je nastavak u hrvatskome rano zamijenjen nastavkom -em6 prema jo-osnovama, a poslije je poopćeno –om iz o-osnova. U praslavenskom je još bilo dosta i-osnova muškog roda, ali su one u hrvatskome postale o-osnovama. Prije no što su postale o- osnovama, neke su i-osnove analoški preuzele nastavak instrumentala jednine od jo-osnova, a od tih je oblika jedino *putem* preživjelo do danas. Kod starijih pisaca (sve do druge polovice 19. St.) još se pojavljuju stari nastavci -im (D mn.), -ih (L mn.) i (-i)mi (I mn.) ili (analogijom prema *a-osnovama i ja-osnovama*) -am, -ah, -ami.²¹

f) „U praslavenskome su *u-osnove* u pravilu muškog roda i obuhvaćaju mali broj imenica. Specifičnost je ove deklinacije pojava nerelacijskog morfema -ov-. Ishodišni nastavak u instrumentalu jednine je -m6, a u množini je ishodišni nastavak -mi. U slavenskim jezicima u-osnove su se stopile s o-osnovama i one imaju nastavke -om u jednini i -ovima u množini. U-deklinacija ostavila je trag na glavnu promjenu muškog roda (L jd. i V jd.) i u svim padežima množine u kojima se može, a i ne mora ostvariti nerelacijski morfem -ov- i -ev-. D, L i I mn. prestali su se u standardnome jeziku ralikovati koncem 19. st. , pri čemu je preuzet dvojinski nastavak -ima(kao kod *o-osnova i a-osnova*).²²

Konsonantskim deklinacijama pripadaju n-deklinacija, t-deklinacija, v-deklinacija i r-deklinacija. Nerelacijski morfemi svih konsonantskih deklinacija su se proširili u paradigme gdje ih nije bilo te su uzrokovali promjenu gramatičkog morfema koji prelazi u glavnu promjenu pojedinih deklinacija. Zanimljiva je r-deklinacija po kojoj su se sklanjale samo dvije imenice, a to su *majka* i *kćer*. Konsonantske deklinacije nisu opstale kao samostalne u hrvatskome standardnome jeziku, nego su se one priklonile vokalnim deklinacijama (-a, -o ili -i).

²¹ Ibid, str. 196-200

²² Ibid, str. 200-202

„U indoeurpskom prajeziku pridjevi se u deklinaciji nisu razlikovali od imenica. Morfološka razlika imenica i pridjeva očituje se u tome što pridjevi imaju komparaciju ili stupnjevanje. U indoeuropskom prajeziku osim osnovnoga oblika pridjeva postojao je i komparativ, a zacjelo i superlativ. Poput imenica i pridjevi su razlikovali nekoliko deklinacijskih klasa. Broj tipova pridjevskih osnova bio je manji nego broj imeničkih osnova. U praslavenskome nisu sve rekonstrukcije sigurne, oblik za instrumental jednine ne može se rekonstruirati jer se nastavak -jun (bez j- prijeglasa) proširio tek u općeslavenskom razdoblju. Ishodišni je nastavak instrumentala jednine muškog i srednjeg roda bio -om6, a ženskog roda jednine bio je -ojo. Današnji su nastavci -im za muški i srednji rod i -om za ženski rod. U D, L, I mn. kratki oblici u hrvatskome potječu od općeslavenskog dativa množine (-im6), a dugi oblici od dativa dvojine (-ima). U slavenskom se stapanje pridjeva sa zamjenicom moralo dogoditi tek nakon otpadanja završnih suglasnika na kraju riječi. Većina je slavenskih jezika dokinula ili znatno reducirala sustavno razlikovanje određenih i neodređenih pridjeva, a i hrvatski jezik je izgubio neodređene oblike nekih skupina pridjeva.“²³

„U indoeuropskom prajeziku zamjenice su imale neke osobitosti u deklinaciji. Najarhaičniji obrazac sklonidbe nalazimo kod ličnih (osobnih) zamjenica. U ishodišnom sustavu postojalo je šest vrsta zamjenica, a to su: lične, povratne, pokazne, posvojne, odnosno-upitne i anaforička zamjenica. Prve dvije skupine zamjenica sklanjale su se po jednom tipu paradigme, a ostale vrste zamjenica pripadaju neličnim zamjenicama i sklanjaju se po tzv. „zamjениčkoj deklinaciji“²⁴. „Pri kontrakcijama (stezanjima) samoglasnika razdvojenih slabim hijatskim -j- u starih posvojnih zamjenica koje se sklanjaju po palatalnoj inačici nastajali su u organskim govorima novi likovi nastavka ili osnove. U srednjojezičnom razdoblju došlo je do spajanja zamjениčke i pridjevske

²³ Ibid, str. 215-227

²⁴ Ibid, str. 227-239

sklonidba u jednu paradigmu, unutar koje su uslijedila dodatna poopćenja nastavaka. Instrumentalni je nastavak u zamjениčkoj sklonidbi tijekom srednjojezičnog razdoblja bio: -im; -em; -jem za muški i srednji rod jednine, -oju; -ov; -o(m); -u(m) za ženski rod jednine. Instrumentalni množinski nastavak u svim trima rodovima bio je: -imi, -emi, -jemi. Sklonidbena je paradigma osobne zamjenice za 3. lice glasila: *jim/ jejo* u jednini muškog i ženskog roda; *jima* u dvojini i *jimi* u množini. U izgovornoj je cjelini (fonetskoj riječi) na početno -j zamjениčke osnove u kosim padežima i ranije prijanjao suglasnik -n s dočetka prijedloga *kōn, *vōn, *sōn koji su stajali s više padeža, te se s jednim suglasnikom zamjениčke osnove (j-) jotirao u ņ-. Analogijom je ņ- prenesen i u padeže s kojima se nisu pojavljivali navedeni prijedlozi koji bi izazivali jotaciju. Iako je posebnog postanka, sklonidba je osobne zamjenice za 3. lice tijekom starojezičnog razdoblja u razvitku hrvatskoga jezika posve usutavljena i uklopljena u zamjениčku sklonidbu te ju je slijedila i nakon starojezičnog razdoblja (*ńim* u muškom i srednjem rodu; *ńoju/ńov/ń(om);ńu(m)* u ženskom rodu; *ńima* u dvojini; *ńimi* u množini).²⁵ Uпитno-odnosna je zamjenica (*kim, čim*) za 'neživo' i 'živo' imala je posebnu deklinaciju. Uпитno-odnosna zamjenica za 'neživo' sklanjala se po tvrdoj, a uпитno-odnosna zamjenica za 'živo' po mekoj zamjениčkoj deklinaciji. Promjene kojima su bile zahvaćene zamjenice, istovjetne se promjenama nastalim u pridjevskoj deklinaciji.

„Slično kao i lične zamjenice deklinira se i povratna, koja nema nominativa, već uvijek ukazuje na subjekt rečenice koji je već prethodno već spomenut. Njen ishodišni oblik glasi: *sobojō*. Posvojne su se zamjenice deklinirale kao pokazne i njihova je deklinacija u hrvatskom jeziku očuvana. Moguće je da pokazne zamjenice u najstarije doba uopće nisu imale deklinaciju, već da su bile samo deiktičke klitike. Ovako su se pokazne zamjenice odrazile u slavenskim jezicima: I jd. tēm6 koji danas glasi *tim, time* za muški i srednji rod,

²⁵ Lukežić, Iva: *Zajednička povijest hrvatskih narječja*, 2. *Morfologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra čakavskog Sabora grobnišćine, Zagreb, str. 225-233

toja koja danas glasi *tom* za ženki rod. Deklinacija je pokaznih zamjenica veliki dijelom podudarna deklinaciji određenih pridjeva, koji su nastali stapanjem pridjevske osnove i odnosne zamjenice. Pokazne zamjenice često imaju po dva skupa oblika, duge i kratke. Iz zamjenica se ta alternacija dugih i kratkih oblika proširila i na određene pridjeve koji imaju zamjeničku deklinaciju.²⁶

Iva Lukežić dijeli *potvrde imeničke sklonidbe u čakavskim tekstovima iz starojezičnoga i srednjojezičnoga razdoblja prema trima vrstama, a to su: a-vrsta, e-vrsta i i-vrsta.*²⁷ Što se instrumentala tiče, njegovi nastavci a-vrste u jedini su: -om i -em. „Oblici s nastavcima -om (na nepalatalne osnove), -em (na palatlane osnove) redoviti su u čakavskim tekstovima, od najstarijih: u Šibenskoj molitvi iz 14. st., te u tekstovima sa sjevernočakavskog područja iz 16. i 17. stoljeća, te u književnim tekstovima iz srednjojezičnog razdoblja. U čakavskim srednjovjekovnim pravni tekstovima potvrđeni su primjeri sa starim nastavkom u I mn. a-vrste: -i, uz starije nastavke preuzete iz drugih paradigmi: -ma (preuzet iz D I dvojine i-osnova), -mi (preuzet iz I mn. i-osnova i suglasničkih osnova), -om (preuzet iz D mn.), nastavak -imi preuzet iz pridjevsko-zamjeničke deklinacije.²⁸ Što se e-vrste tiče, nastavci u instrumentalu jednine bili su: -u, -ov (nepalatalne osnove), -ev (palatalne osnove), -om (nepalatalne osnove), -em (nepalatalne osnove), dok je u množini nastavak bio: -ami (uz poneki noviji ostavaraj -ama). „I-vrsta: instrumental jednine s nastavcima -ov, -ju (preuzetima iz e-vrste) potvrđeni su u Šibenskoj molitvi iz 14. stoljeća. U pisaca koji su pisali tronarječnim književnojezičnim tipom običan je nastavak -u (preuzet iz e-vrste). U tekstovima sa sjevernočakavskoga područja iz 16. i 17. st. u I jd. i-vrste potvrđeni su nastavci -u, -ju, -un (preuzeti iz e-vrste). I mn.; potvrđeni su oblici sa starim nastavkom -mi i nastavkom -i (preuzetim iz a-vrste). U srednjovjekovnim pravnim tekstovima

²⁶ Ibid, str. 239-241

²⁷ Ibid, str. 64-74

²⁸ Ibid, str. 66-69

potvrđen je nastavak -ami (preuzet iz a-vrste) i stari nastavak -mi u Poljičkom statutu iz 1440. i u čakavskim pravnim tekstovima iz 16. st.²⁹

Nadalje, Iva Lukežić daje prikaz nastavaka u kajkavskim tekstovima. „I jd. a-vrste je u kajkavskom književnom jeziku potvrđen s nastavcima -om (u osnova na tvrdi suglasnik), -em (u osnova na prednjonepčani suglasnik). Isti su nastavci potvrđeni u kajkavskim pravnim tekstovima u 16. st. U I mn. od samog početka alterniraju stari nastavak -i i stariji -mi, preuzet iz i-osnova i u-osnova. Najrjeđe se pojavljuje nastavak -ami, nastavak I mn. e-vrste preuzet u srednji rod. U instrumentalu jednine e-vrste u čitavoj kajkavskoj književnosti jedinstven nastavak -um. U pravnim tekstovima iz 16. stoljeća potvrđeni su u I jd. e-vrste nastavci -om, -um. Instrumental jednine i-vrste u tekstovima 16. st. ima nastavak -ju, no već prvi pisci uvode i oblike -jum, koji je od 17. stoljeća postaje jedini nastavak u tom padežu. U pravnim tekstovima iz 16. stoljeća alterniraju nastavci -ju, -jum. Instrumental množine u pravnim tekstovima iz 16. stoljeća ima stari nastavak -mi.³⁰

2. Analiza

2.1. Imenička sklonidba

Imenice i neodređeni pridjevi sklanjaju se po imeničkoj sklonidbi. Očekuju se nastavci -om i -em za muški i srednji rod u jednini te u množini -i (<*y) muškog

²⁹ Ibid, str. 73

³⁰ Ibid, 75-80

roda i srednjeg roda. U ženskom rodu jednine očekujemo različite instrumentalne oblike (-u; -ov/-ev; -om/-em), a u množini očekivani je nastavak -ami. U praslavenskom je imenska sklonidba ovisila o rodu imenice, ali i o pripadnosti imenice pojedinoj deklinaciji.

2.1.1. Imenice muškog roda

Prema ishodišnom sustavu, imenice muškog roda sklanjale su se po glavnoj deklinaciji (o-deklinacija i jo-deklinacija) i po trima sporednim deklinacijama (i-deklinacija, u-deklinacija i n-deklinacija). „Nastavak -om stari je nastavak za imenice muškog roda nekadašnje o-/jo- i i-sklonidbe te srednjeg roda nekadašnje o-/jo- i n-sklonidbe.“³¹ Nastavak -om javlja se u svim ekscerpiranim primjerima (*Isusom, mirom, jezikom*). Ovakav nastavak karakterističan je za čakavske tekstove pa je ovaj korpus pjesama primjeren za ekscerpiranje. Isti nastavak pronađen je i u izboru pjesma *Prekomurske pjesmarice I*.

Glavna deklinacija:

1) Nepalatalna deklinacija

Jednina:

Pasijske pjesme

grěhom A21, Gm36, *stvorom* Api43, *glasom* Bc41, Bc75, Bc95, Cc19, Cc24, Cc78, Dj3, *vikom* Bc134, Gm44, *trnom* Dj3, *v(ě)kom* Dj129, *strahom* Ev4, Fv4, *Isusom* Hr48, *gospodinom* Hr48, *dvorom* Api44, *učenikom* Ev11 //

Prekomurska pjesmarica I

orsagom Pcr6, *glasom* Pž65, Pp4(IV), Pp102(II), *Bogom* Pž81, *šeregom* Pp15(I), *mirom* Pp20(III), *junakom* Pp34(IV), *mirom* Pp24(III), *prahom* Pp63(II),

³¹ Kuzmić, Boris: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 2015., str. 98

Sigetom Pp88(IV),Pp100(IV), *gradom* Pp107(IV), *jezikom* Ptb12, *gospodinom* Pcm83.

Sljedeći primjeri ekscerpirani su iz *Prekomurske pjesmarice I.* jer nema potvrđenih primjera množine nepalatalne deklinacije muškog roda u ciklusu *Pasijskih pjesama*. Potvrđen je nastavak -i iz *Pariške pjesmarice I.* Nastavak -i stari je nastavak za imenice obaju rodova nekadašnje o-sklonidbe te je on najčešći nastavak (-i < -y).³² Ovim nastavkom potvrđena je starina, ali je i pokazatelj da u kajkavskom narječju još uvijek postoji takav ostvaraj.

Množina:

Prekomurska pjesmarica I.

junaki Pp112(IV), *hajduki* Pp18(I),Pp28(I),Pp30(I), *Turki* Pp53(I), *janičari* Pp48(II).

2) Palatalna deklinacija:

Očekivani nastavak palatalne deklinacije muškog roda je -em te je on kontinuant praslavenskog jezika. Sljedeći ekscerpirani nastavci ukazuju na zanimljivu činjenicu. Analiza je pokazala korištenje i palatalnih i nepalatalnih nastavaka za osnove koje završavaju palatalom. Ovdje govorimo o pojavi koja se naziva neutralizacija jer ekscerpirani primjeri potvrđuju supostojanje palatalnih i nepalatalnih nastavaka.

Pasijske pjesme

križem Api26, Api29, Bc124, *lančom* Gm23, *krstjanom* Gp2, Gp12 //

³² Ibid, str. 100

Prekomurska pjesmarica I.

ognjom Pp88(II), varošom Pp108(II), bodašom Pp55(IV), aldomašom Pcm43, kraljem Pp22(IV), plačem Pn16, borošem Pcm46.

Množina:

Množinski oblici nisu potvrđeni u navedenim korpusima.

Sporedne deklinacije:

Od triju sporednih deklinacija u ovom su korpusu potvrđena je samo jedna, a to je u-deklinacija. N-deklinacija nije potvrđena u ovom korpusu. Razlog zbog kojega ona nije potvrđena je taj što se po njoj sklanjalo samo pet imenica (kamen, plamen, pramen, remen i stremen). Budući da se radi o korpusu nabožne tematike, ovakvih riječi u instrumentalnom obliku nema. Nadalje, i-deklinacija se stopila s glavnom promjenom što dokazuje primjer *gospodom* u značenju zbirne imenice koji označava mušku osobu, ali se deklinira prema e-vrsti ženskog roda.

3) *u-deklinacija*: ova sporedna deklinacija nije imala puno imenica koje su se sklanjale po njoj. Iako se iz ovih instrumentalnih ekscerpiranih primjera ne vidi da se radi o u-deklinaciji, nastavak je valjan i dokazuje da se ova sporedna deklinacija priklonila glavnoj deklinaciji jer nema potvrde nerelacijskog morfema -ov-:

Pasijske pjesme

sinom Hr47

Prekomurska pjesmarica I.

sinom Pcm127, Pcm128

2.1.3. Imenice srednjeg roda

Kao i muški rod, srednji rod sklanjao se prema glavnoj (o-/jo-) deklinaciji i sporednim (n-, t-, s-) deklinacijama. U instrumentalu jednine i množine očekuju se nastavci istovjetni nastavcima muškog roda.

1) Nepalatalna:

Instrumentalni jedinski i množinski primjeri srednjeg roda nisu pronađi.

2) Palatalna:

Jednina:

Ekscerpirani primjeri dokazuju kontinuantu ishodišnog sustava koji je imao nastavak -em̂. Primjeri imaju iste ostvaraje u *Pasijskim pjesmama* i u *Prekomurskoj pjesmarici I.* Kao i kod nepalatalne deklinacije ni ovdje nema množinskih primjera instrumentala koji bi potvrdili množinske nastavke.

Pasijske pjesme

srcem Api43, Cc58, ĩudem Gp23, voćem Gp13 //

Prekomurska pjesmarica I.

veseljem Pp39(I), srcem Pcm28

Sporedne deklinacije po kojima su se deklinirale imenice srednjeg roda bile su n-deklinacija, t-deklinacija i s-deklinacija. Pronađena su samo četiri primjera sporedne deklinacije srednjega roda u jednini (s-deklinacija).

Ekscerpirani primjeri potvrđuju promjenu do koje je došlo. Sporedna deklinacija (s-deklinacija) stopila se s glavnom deklinacijom što dokazuje nastavak -om. Također, nije potvrđen nerelacijski morfem -es- koji je bio prisutan u ishodišnom praslavenskom sustavu.

Pasijske pjesme

okom Api43, telom Ht56 //

Prekomurska pjesmarica I.

okom Ptb14, nebom Pž11, Pz14, Pp68(III), čudom Pcm100

2.1.2. Imenice ženskog roda

Poput imenica muškog roda i one su se sklanjale po glavnoj deklinaciji (a-deklinacija, ja-deklinacija) i po sporednim deklinacijama. Sporednim su deklinacijama pripadale: i-deklinacija, v-deklinacija i r-deklinacija.

Glavna promjena:

1) Nepalatalna deklinacija

„Od nekadašnjih praslavenskih i općeslavenskih tipova imenične sklonidbe ženskog roda održale su se samo dvije sklonidbe imenica. Jedna od sklonidbi je glavna u koju je prešla glavnina nekadašnjih imenica v-sklonidbe i r-sklonidbe, a druga sklonidba je i-sklonidba.“³³ Sljedeći ekscerpirani primjeri imaju nastavak -om. Od srednjega je vijeka uopćen nastavak. Međutim, postoje i drugačiji ostvaraji nepalatalne deklinacije ženskog roda u jednini, a to su -u, -um, -on, -ov/-ev. Primjeri iz *Prekomurske pjesmarice* pokazuju postojanje nastavka -om kao i kod *Pasijskih pjesama*. „Nastavak -om postaje od staroga

³³ Kuzmić, Boris: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 2015., str. 24

stegnutoga nastavka -o i završnoga -m iz nekadašnjih imenica o-/jo-sklonidbe muškog roda.³⁴

Jednina:

Pasionske pjesme

silom Bc33, dēvom Dj93, rukom Bc56, gospodom Pp14(I)//

Prekomurska pjesmarica I.

koronom Pž42, grlicom Pž48, vunom Pp20(II), Pp76(II), molbom Pp59(II), sekericom Ptb74, mukom Pcm75, mokom Pcm114, verom Pcm110, baštom Pp63(III), puškom Pp102(III)

Množina:

Nastavak -ami kontinuanta je nastavka iz praslavenskog jezika. Sljedeći primjeri dokazuju tu kontinuantu jer imaju nastavak -ami. Nastavak -ami potvrđen je u objema pjesmaricama.

Pasionske pjesme

slzami Bc52, Bc80, Bc86, Cc34, Cc63, Cc69, kosami Bc70, Cc53 //

Prekomurska pjesmarica I.

suzami Pž22, Pž52, zorjami Pp35(I), puškami Pp55(I), vitezami Pp30(I), Pp11(IV), Pp50(IV), patancijami Pp6(II), Pp64(II)

2) Palatalna deklinacija

³⁴ Ibid, str. 103

Pronađeni primjeri pripadaju *Prekomurskoj pjesmarici I*. Nastavak -om prisutan je u oba primjera. To je očekivan nastavak koji se koristi i u današnjemu hrvatskomu standardnomu jeziku.

Jednina:

zemljom Pp20(II), Pp54(II), *prošnjom* Pp59(II)

Prilikom ekscerpiranja instrumentala nisu pronađene potvrde množinskih oblika palatalne deklinacije ženskoga roda, ali je pronađen jedan primjer instrumentalnog oblika u dvojini, a to je *očima* Pž60, Pž75, Ptj8. Također, primjer je pronađen u *Pariškoj pjesmarici I*. Primjer pripada malobrojnim imenicama koje su imale dvojinjski nastavak, a označavale su dijelove tijela (npr. *parsima*).

Sporedne deklinacije:

U korpusu je od tri postojeće sporedne deklinacije utvrđena samo jedna deklinacija i to i-deklinacija. S obzirom na dosadašnje poklapanje u instrumentalnim nastavcima, u i-deklinaciji uočena je distinkcija između pjesmarica. Ciklus pjesama *Pasijske pjesme* imaju nastavak -ju koji je kontinuanta nastavka praslavenskog jezika (-ojo). Nasuprot *Pasijskim pjesama* stoji *Prekomurska pjesmarica I*. sa svojim nastavkom -jom. Nastavak -jom nije izravna kontinuanta staroslavenskoga jezika, nego je nastao *stapanjem nastavka -ju sa završnim -m iz mlađeg nastavka instrumentala imenica nekadašnje a-/ja-sklonidbe*³⁵

3) i-deklinacija:

Pasijske pjesme

³⁵ Kuzmić, Boris: Kuzmić, Boris i Marina: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb, 2015., str. 105

smrtju A4, Api30, Dj26, Hu5, *krvju* A23, Cc10, *rečju* Api43, *žalostju* Bc96, *svétlostiju* Hr28, *trstju* Gm12 //

Prekomurska pjesmarica I.

rečjom Pp18(III), Pp22(II), Po4, *bojaznostjom* Pcm64, *radostjom* Pcm90

2.2. Pridjevsko-zamjениčka sklonidba

Pridjevsko-zamjениčka sklonidba obuhvaća određene pridjeve, zamjenice, redne brojeve i glavne brojeve od 1 do 4.

2.1.2. Muški rod

a) Pridjevi

Jednina:

Sljedeći navedeni ekscerpирани primjeri ukazuju na stari nastavak -im koji je izravna kontinuantа praslavenskoga jezika. Međutim javlja se pokoji primjer s nastavkom -om.

Pasiionske pjesme

gorkim Cc19, *ljutim* Cc78 //

Prekomurska pjesmarica I.

veselim Pž65, *lepim* Pp15(I), *orsačkom* Pp10(III), *velikom* Pp10(III), Pp4(IV), *sigečkim* Pp34(IV), *ženskim* Ptb110, *anđelskim* Pcm46, *velikim* Pcr6, Pd25, *božjim* Pcm128

Množina:

Ekscerpирани primjeri uzorskog tipа (*Pasiionske pjesme*) dokazuju dvojnost nastavaka. Nastavak -imi starijeg je postanja i on je izravna

kontinuanta praslavenskog jezika, ali javlja se samo jedan primjer s nastavkom -emi. Ovi primjeri dokazuju praslavensku kontinuantu, ali i mogućnost stvaranja novog sustava (*slavnemi*).

Pasijske pjesme

slavnemi Cc10, *neizmernimi* Hr2 //

Prekomurska pjesmarica I.

lepimi Pd6, Pp18(I), Pp30(I), *sigečkimi* Pp18(I), *prekletimi* Pp53(I), *dobrimi* Pp11(IV), Pp112(IV), Pp50(IV)

b) Zamjenice

Jednina:

Sljedeći ekscerpirani primjeri potvrđuju nastavak koji nose i pridjevi, a to je -im. Navedeni primjeri pripadaju različitim vrstama zamjenica, od koji se prepoznaju posvojne zamjenice, nelične zamjenice (pokazne) te lična zamjenica za 3. lice. Posvojne zamjenice imaju uopćen zamjenički nastavak u muškom i srednjem rodu (-im). Zanimljiva je situacija kod kajkavskog tipa kojeg predstavlja *Prekomurska pjesmarica I.*, nastavak je -em koji je različit od nastavka za pridjeve. Navedeni nastavci dovode se u vezu s refleksom jata pa s toga ne čude različiti ostvaraji.

Pasijske pjesme

svojim Bc124, *tim* Dj75, *našim* Ht47, *vsim* Fv11, Ht8, *kim* Fv24, Ev24, *svim* Gi59 //

Prekomurska pjesmarica I.

tvojim Ptb14, *svojim* Pcm127, *njim* Pž58, Pp27(I), Pcm58, Pcm28, *tem* Pp4(IV) ,
vsem Pp22(IV)

Množina:

Sljedeći množinski oblici instrumentala zamjenica dokazuju starinu odabranih korpusa jer imaju stari nastavak, a to je -imi. Možemo zaključiti da nema razlike u ostvaraju instrumentalnog množinskog nastavka u zamjenica u objema odabranim pjesmaricama.

kimi Gm15 // *svojimi* Pp28(I), Pp30(I), Pp4(II), Pp6(II), *njimi* Pp58, Pp4(III)

2.1.3. Srednji rod

a) Pridjevi

U proučavanom korpusu primorskog dijela pjesama (*Pasijske pjesme*) nisu pronađeni instrumentalni jedinski ni instrumentalni množinski oblici pridjeva srednjeg roda.

b) Zamjenice

U korpusu nisu pronađene zamjenice srednjeg roda jednine i množine koje imaju instrumentalni nastavak.

2.1.4. Ženski rod

a) Pridjevi

Jednina:

Pasijske pjesme

plemenitu Dc10

Prekomurska pjesmarica I.

čistom Pž42, lepom Pp18(III), Pp22(II), Pz26, Po4, velikom Pcm90, tužnom Pž48, pravom Pcm75, Pcm110

Nastavak -ojo stari je instrumentalni nastavak pridjeva ženskog roda, a ekscerpirani primjer dokazuje ujednačavanje prema zamjениčkoj deklinaciji jer instrumentalni nastavak glasi -u. Što se kajkavskog dijela tiče, preteže nastavak -om. Ovaj je nastavak starog postanja te dokazuje praslavensku kontinuantu.

Množina:

U korpusu nije pronađen množinski instrumentalni oblik ženskog roda, ali je potvrđen samo jedan dvojniski oblik, a to je primjer: *čarnima* Ptj8. Primjer je pronađen u *Prekomurskoj pjesmarici I.* i nalazi se uz imenicu *oči*.

b) Zamjenice

U jednini je u *Prekomurskoj pjesmarici I.* pronađena su samo dva primjera i ona glase *njom* Pcm57 i *mojom* Pž48. Zamjenice imaju nastavak -om koji je nastao tako što su se zamjenice ujednačile s imenskom deklinacijom.

Množinski nastavci instrumentala zamjenica u ženskom rodu nisu potvrđen

Kao posebnu vrstu zamjenica izdvojila bih osobne (lične) zamjenice koje su pronađene u zadanom korpusu.

Jednina:

Pasijske pjesme

tobu Api84, *tobom* Bc76,Dj108, Gm46, *mnu* Dj6, Dj82,Dj92, *mnom* Gi11, *manom* Gp12 //

Prekomurska pjesmarica

sobom Pn5, Pp118(IV), *tobom* Pd35, Pž86

„Oblici *tobu* i *manu* stariji su oblici koji su nastali nakon provedenog stezanja i svjedoče o sjevernočakavskom utjecaju, iako je taj nastavak čest i u kajkavskom. Oblici *tobom* i *mnom* nastaju ujednačavanjem prema nastavku u imenica a-/ja-deklinacija.“³⁶ Zanimljivost ovih ekscerpiranih primjera leži u primjerima *mnom* i *manom*. Oba nastavka glase -om, ali zanimljiva je osnova ovih imenica. U primjeru *manom* dolazi do vokalizacije poluglasa u slabom položaju te primjer dokazuje čakavsku jaku vokalnost. Međutim primjer *mnom* dokazuje da do vokalizacije nije moralo doći jer se poluglas nalazi u slabom položaju. Na temelju tih činjenica, možemo zaključiti da u primorskom dijelu supostoje stariji oblici koji se nisu morali vokalizirati, ali i primjeri koji dokazuju čakavsku jaku vokalnost. Ekscerpirani primjeri iz korpusa sjevernog dijela *tobom* i *sobom* ne iznenađuju budući da postoji isti nastavak -om u imenica.

Množina:

Pasionske pjesme

nami Api34, Api35, *nam* Bc20, Cc108, Ht8, *vami* Bc126, Fv67 //

Prekomurska pjesmarica I.

nami Pcr14, Pcr15, Pcr26

³⁶ Kuzmić, Boris: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 2015., str. 32-36

Oba istražena korpusa nude isti množinski primjer instrumentalnih zamjenica, a to je *nami*. Oblik *nami* stari je množinski oblik lične (osobne) zamjenice u instrumentalu. Ovim ekscerpiranim primjerima dokazuje se arhaičnost oba sustava.

Imenička sklonidba						Zamjениčko-pridjevska sklonidba					
Jednina			Množina			Jednina			Množina		
m.r.	s.r.	ž.r.	m.r.	ž.r.	s.r.	m.r.	s.r.	ž.r.	m.r.	s.r.	ž.r.
-om,	-om,	-om,	-i	-ami	-	-im,	-	-u,	-imi,	-	-ima
-em	-em	-(j)u, -(j)om				-om, -em		-om	-emi		(dv.)

Tablica 1. Ekscerpirani instrumentalni nastavci u zadnim korpusima

Tablica 1. prikazuje sve pronađene instrumentalne nastavke imeničke deklinacije, kao i zamjениčko-pridjevske deklinacije. Ekscerpirani nastavci iz ciklusa *Pasijskih pjesama* istovjetni su nastavcima pronađenim u *Prekomurskoj pjesmarici I* pa tako nema potrebe za dodatnim naglašavanjem razlika između dva navedena korpusa. Navedeni nastavci potvrđuju praslavenske kontinuantе (-om, -em u jednini muškog i srednjeg roda te -(j)om). Također i u množini pronalazimo praslavenske kontinuantе, a to su: -i u imenicama muškog roda i -ami u imenicama ženskog roda. Što se tiče zamjениčko-pridjevske deklinacije, ni tu nema prevelikih odstupanja jednog korpusa od drugog. Zanimljiva je činjenica da se pojavljuje samo jedan primjer pridjeva dvojniskog oblika koji je vezan s imenicu *oči*, a taj primjer glasi *čarnima*. Nadalje, u zamjenica pronalazimo ostvaraje čakavske jake vokalnosti (*manu*), ali ravnopravno s njim supostoji i oblik *mnom*.

3. Zaključak

Zadatak je ovoga završnoga rada bio ekscerpirati instrumentalne oblike u hrvatskim srednjovjekovnim pjesmaricama (ciklus *Pasijskih pjesama* i *Prekomurska pjesmarica I.*). Imenske riječi podijeljene su u dvije velike deklinacije, a to su imenska i pridjevsko-zamjenička. Odabrani se korpus pokazao dostatnim za ekscerpiranje instrumentalnih oblika. Ciklus *Pasijskih pjesama* odabran je kako bi predstavljao primorski dio dok je *Prekomurska pjesmarica I.* odabrana predstavljati sjeverni dio hrvatske srednjovjekovne književnosti. Razdoblje unutar kojeg su smještene pjesmarice je 14. st. (*Pariška pjesmarica*) do početka 17. st. (*Prekomurska pjesmarica I.*). Cilj je ovoga završnoga rada bio prikazati instrumental u ishodišnom sustavu (praslavenski jezik), analizirati morfološke značajke instrumentala te utvrditi postoji li u tom segmentu razlika između tekstova utemeljih na čakavskoj i kajkavskoj osnovici te vide li se još elementi hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika kao jezika koji je bio stilističko izvorište.

Hrvatsko je srednjovjekovno pjesništvo bilo bogato. Tematika je srednjovjekovnih pjesama uglavnom bila nabožna, iako postoje pjesme koje imaju profanu (svjetovnu) tematiku. Takav primjer pjesme nalazi se u *Prekomurskoj pjesmarici I. (Pjesma o Sigetu)*.

Kao što je već rečeno, praslavenski je jezik poznavao tri roda (muški, ženski i srednji), tri broja (jednina, množina i dvojina) te sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokativ, instrumental). Središtem je analize ovog završnog rada bio instrumental.

Glavno je značenje instrumentala *sredstvo tj. označavanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja* (Silić-Pranjković: 2007). Potvrđeni instrumentalni nastavci u muškom rodu imenica su: -om, -em u jednini i -i u množini obaju pjesmarica, u ženskom rodu (-om, -

(j)u u uzvorskom dijelu korpusa, a -(j)om u sjevernom dijelu proučavanog korpusa) i u srednjem rodu nema potvrđenih instrumentalnih nastavaka ni u množini ni u jedini. Ishodišni instrumentalni nastavak imenski riječi ne razlikuje se od pronađenih instrumentalnih obila imenskih riječi u obje pjesmarice. Isto tako, pjesmarice se previše ne razlikuju u odnosu jedna spram druge. Ekscerpirani primjeri zamjениčko-pridjevske deklinacije ne pokazuju velike distinkcije u odnosu na ishodišni sustav. Pjesmarica kajkavske osnovice pokazuje neke inovacije u ovoj deklinaciji, a to je da se pridjevi ne sklanjaju po imenskoj deklinaciji (*velikim, božjim*). Ekscerpirani primjeri pjesmarice čakavske osnovice pokazuju dvojake oblike (*slavnemi, neizmernimi*). Posebnu skupinu zamjenica predstavljaju osobne zamjenice čiji oblici dokazuju starinu u obaju pjesmarica. Pronađeni oblik zamjenice *manom* u pjesmarici čakavske osnovice ukazuje na vokalizaciju poluglasa u slabom položaju. Međutim pronađen je oblik *mnom*. U zadanom korpusu pronađen je samo jedan dvojinjski instrumentalni oblik imenski riječi (*očima*) i jedan dvojinjski instrumentalni oblik pridjeva ženskog roda (*čarnima*).

Na temelju izvedenih analiza može se zaključiti da se korpus pjesama čakavske osnovice i korpus pjesama kajkavske osnovice ne razlikuje u najvećem dijelu ekscerpiranih primjera što se instrumentala tiče. Nadalje, instrumentalni nastavci ishodišnog sustava istovjetni su pronađenim instrumentalnim oblicima, uz pokoju manju promjenu. Ova analiza dokazuje da je hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo imalo bogatu tradiciju i na primorskom dijelu i na sjevernom dijelu. Analiza je dokazala arhaičnost obaju sustava, ali i ukazala na moguće promjene koje se počinju događati u istraživanim korpusima.

4. Sažetak

Glavna je značajka instrumentala sredstvo tj. označavanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja. U ovom završnom radu govori se o ishodišnom obliku instrumentalnog nastavaka (praslavenski), o tome kakav je njegov ostvaraj u zadanim korpusima (ciklus *Pasijske pjesme* i *Prekomurska pjesmarica I.*) te postoje li razlike između navedena dva korpusa. Manji se dio završnog rada osvrće na hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo i pojavu pismenosti. Istraživanje je provedeno na temelju dvadeset pjesama od čega dvanaest pjesama pripada uzmorskom dijelu tj. čakavskom tipu realizacije, a osam pjesama pripada sjevernom dijelu tj. kajkavskom tipu realizacije. U zadanom korpusu pretežu pjesme nabožne tematike, iako *Prekomurska pjesmarica I.* sadrži i pjesme profane tematike. Nakon provedene analize, utvrđene su brojne sličnosti u instrumentalnom nastavku obaju zadanih korpusa.

5. Ključne riječi

hrvatski jezik, instrumental, srednjovjekovno pjesništvo, morfološka analiza

6. Literatura

1. Damjanović, Stjepan: *Slovo iskona*. Matica hrvatska. Zagreb. 2002.
2. Matasović, Ranko: *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska. 2008.
3. Hercigonja, Eduard: *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Matica hrvatska. Zagreb. 1994.
4. *Instrumental u hrvatskim stihovima srednjega vijeka*, Kapetanović A. I Štrkalj Despot K. u *Sintaksa padeža*. Hrvatski sintaktički dani. Osijek. 13-15.2008.
5. Kapetanović, Amir, Malić, Dragica, Štrkalj-Despot, Kristina: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2010.
6. Kuzmić, Boris i Marina: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 2015.
7. Lukežić, Iva: *Zajednička povijest hrvatskih narječja*. Hrvatska sveučilišna naklada. Filozofski fakultet u Rijeci. Katedra čakavskog Sabora grobišćine. Zagreb. 2015.
8. Silić, Josip, Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb. 2007.
9. Šojat, Olga: *Izbor iz Prekomurske pjesmarice I* u Forum XII. Zagreb 1973.
10. Vončina, Josip: *Jezična baština*. Književni krug. Split. 1988.